

SOCIALNO IN ČUSTVENO UČENJE

Na področju vzgoje in izobraževanja se pogosto pozablja, da je učenje najbolj učinkovito in znanje najbolj kakovostno, če ju pridobimo v okolju, v katerem se dobro počutimo. V razvijanje socialnih in čustvenih kompetenc otrok so v zadnjem desetletju po svetu vložili veliko teoretičnega in raziskovalnega dela. Cilj je, da bi učenje socialnih in čustvenih kompetenc postalo del univerzalne preventive, s katero bi pri celotni populaciji zmanjševali tveganje za razvoj težav ter krepili dobro počutje, pogosto pa se poudarja tudi njihova vloga pri doseganju boljših učnih rezultatov v šoli.

Pri tem se moramo dotakniti učiteljev. Njihove socialne in čustvene kompetence so ključne za dobre odnose z učenci ter za njihov razvoj na splošno, so se strinjali udeleženci šestega srečanja o izzivih prihodnosti vzgoje in izobraževanja, na katerem so se posvetili socialnemu in čustvenemu učenju.

Razpravljali so o tem, kaj se dogaja v praksi, saj so v zadnjih letih na tem področju v slovenskih šolah zaživel mnogimi projekti. Vključevanje celotne šole je tisto, kar naredi spremembo, so menili strokovnjaki. Obenem, so dodali, pa bi se otroci morali začeti spraševati, *kdo bodo, ko bodo veliki, in ne več, kaj bodo.*

V evropskem in domačem prostoru izpostavljamo različne pojme, od socialno-čustvene pismenosti do socialno-čustvenih kompetenc, vendar so se na srečanju posvetili pojmu socialno-čustvenega učenja, ki je osnova za pridobivanje teh kompetenc.

Na potrebo po opolnomočenju z njimi je močno vplivala pandemija. Članice Evropske unije soglašajo, da morata vzgoja in izobraževanje ob akademskem uspehu dejavno prispevati tudi k zdravju in dobremu počutju mladih. Njihove potrebe glede duševnega zdravja postajajo vse bolj zahtevne, kar se kaže tudi v številu pripravljenih mednarodnih dokumentov. Na to opozarjajo: poročilo OECD *Skills for Social Progress: The Power of Social and Emotional Skills* (2015); dokument *LifeComp: The European Framework for Personal, Social and Learning to Learn Key Competence* (2020) in poročilo OECD *Positive, High-achieving Students?* (2021), je našela dr. **Stanka Lunder Verlič** z Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport.

Sabina Melavc, ki na ministrstvu dela kot koordinatorica OECD, je dopolnila, da OECD že od leta 2012 raziskuje socialno-čustvene kompetence. Preučuje dejavnike, pogoje in prakse, ki vplivajo na njihov razvoj, saj želi državam nuditi podporo pri razvijanju politik in ukrepov za zagotavljanje blagostanja otrok in mladostnikov. Obenem poskuša raziskovati povezave med kompetencami, učnimi izidi, aktivnim državljanstvom in participacijo, socialno povezanostjo, zdravjem, kakovostjo življenja in vedenjem. Ker je merjenje teh kompetenc občutljivo, v letu 2023 in 2024 načrtuje projekt, v katerem bi poskušali izpopolniti metodologijo, je napovedala.

Nekaj podlag, ki omogočajo socialno in čustveno učenje, imamo tudi pri nas, je spomnila Stanka Lunder Verlič. Najdemo jih v zakonodaji, v *Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v Republiki Sloveniji*, *Programskih smernicah za svetovalno službo v osnovni šoli*, *Strategiji vključevanja otrok, učencev in dijakov migrantov v sistem vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji*, *Smernicah za vključevanje otrok priseljencev v vrtce in šole*, *Nacionalnem okviru za ugotavljanje in zagotavljanje kakovosti na področju vzgoje in izobraževanja*, *Smernicah*

vzgoje in izobraževanja za trajnostni razvoj od predšolske vzgoje do douniverzitetnega izobraževanja in še kje. A možnosti za nadgradnjo tega področja je veliko.

»Mogoče je čas, da naredimo rahel premik od neoliberalne paradigme, kjer štejeta samo dosežek ali točka – in ki določata vrednost posameznika –, k bolj humanistični paradigmi, ki tudi v procesu vzgoje in izobraževanja človeka obravnava kot celostno bitje,« je opozorila **dr. Sonja Pečjak**, profesorica pedagoške psihologije na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani.

Psihologija namreč govori o človeku kot biopsihosocialnem bitju, pri katerem sta organsko povezana telesni in socialni razvoj. Ti vidiki morajo biti v ravnovesju, da se posameznik lahko razvija. Drugačno izhodišče potrebe po socialnem in čustvenem učenju je zagovarjala z izhodišči skupine **Jacquesa Delorsa** o tem, katere kompetence so potrebne za delovanje v tretjem tisočletju. V skupini so oblikovali štiri stebre, zakaj se učiti; in sicer: da bi vedeli; da bi znali delati (v smislu doseganja akademskih ciljev); da bi znali živeti v skupnosti; da bi znali biti in živeti s seboj.

Povezanost socialnih odnosov in učnih uspehov predstavljajo še mnoge mednarodne raziskave. Lahko bi rekli, da socialni odnosi vplivajo na dosežek, toda vpliv ni neposreden, pač pa posreden. Poteka prek pripravljenosti, motivacije, zavzetosti učencev in učiteljev za učenje in poučevanje. Zavzetost enih in drugih potem vodi k boljšemu učnemu dosežku, je strnila dr. Sonja Pečjak.

Kaj kažejo podatki za Slovenijo? Med drugim, da naši dijaki prvih letnikov med vsemi sodelujočimi v Pisi (2018) pri svojih učiteljih slovenščine zaznajo najmanj čustvene in socialne opore. »To je droben rezultat, a vseeno kar dobro odraža prepričanja mnogih srednješolskih profesorjev o tem, koliko so 'dolžni' socialno in čustveno podpirati svoje dijake,« je dodala.

Raziskava dr. Tine Pirc (2016) kaže, da je pozitiven odnos učiteljev do dijakov pomemben napovednik dosežka. Raziskava dr. Katje Košir (2013) potrjuje, da se učna in čustvena podpora učitelja odražata v višji prizadevnosti, motiviranosti in odgovornem vedenju otrok, torej je med njimi manj medvrstniškega nasilja in konfliktov.

Med drugim valom pandemije in šolanja na daljavo pa so dr. Sonja Pečjak, dr. Tina Pirc, dr. Anja Podlesek in dr. Cirila Peklaj (2021) ugotovile še, da učencem tretjega triletja osnovne šole občutek bližine, opore in psihosocialnega blagostanja daje prav podpora učiteljev in sošolcev. K temu so najbolj pripomogli dodatni stiki, ki so jih imeli učenci z učitelji izven rednega programa, ter spodbude, ki so jih bili deležni pri razrednikih v okviru razrednih ali dodatnih ur. Te je imela več kot tretjina učiteljev. »Dodatni neformalni stiki s sošolci izven pouka in delo v skupinah, čeprav ga je težko organizirati na daljavo, so vzdrževali občutje pripadnosti, bližine z vrstniki,« je orisala dr. Sonja Pečjak.

Varnemu in spodbudnemu učnemu okolju (VSUO) so se z razvojno nalogo posvetili tudi na Zavodu Republike Slovenije za šolstvo. Usmerili so jo tako v didaktično kot v psihosocialno plat in do konca lanskega leta vanjo vključili okrog 85 vrtcev in šol ter 25 svetovalcev, ki jim pomagajo pri izvedbi. Med njenimi cilji je usposabljanje učiteljev za vzpostavitev VSUO, med katerimi so psihosocialne in čustvene kompetence predstavljale le delček. Zaključilo jih je približno 400 učiteljev.

Na ravni šole pa so želeli uskladiti tudi strategijo krepitev VSUO, prilagojeno potrebam posamezne šole, je razložila dr. **Tanja Rupnik Vec**, psihologinja in vodja Središča za kakovost in raziskovanje na Zavodu za šolstvo.

Pri tem so se naslonili na teoretska izhodišča, kot je model čustvene in socialne pismenosti CASEL, ki izpostavlja pet področij socialno-čustvenega učenja: samournavanje, socialno zavedanje, odnosne in sodelovalne spretnosti, zavzetost in proaktivnost ter samozavedanje.

Drugo ključno izhodišče je celosten pristop na ravni šole: socialno-čustveno učenje mora biti eksplicitno in integrirano v redni pouk, učenci samoaktivni, klima na šoli podpora in učitelji kompetentni. Ravnati morajo spodbudno odločno (*»warm demander«*), kar ob močni podpori učencem prinaša jasno strukturo. Vzpostavljen mora biti še sistem za kontinuirano izboljšanje, zaželeno je, da tudi za samoevalvacijo, sodelovanje mora potekati s starši.

Program traja tri leta. Med obvezne vsebine spadajo *Odnosi, počutje in spodbudna odločnost, Neželeno vedenje, Čustveno in socialno učenje ter empatija* in *Procesi v kolektivu*. V prvem letu s hibridnim modelom tečaja v 32 urah usposobijo time – veliko je interaktivnega dela in povratnih informacij območnih enot zavoda –, ki nato znanje preizkusijo v razredih ter ga delijo s kolektivom. Nazadnje šole oblikujejo svojo strategijo VSUO.

V drugem letu programa izmed šestih izberejo dva osemurna modula, kjer teorijo prepletajo z vajami, gradivi, razpravami in na koncu refleksijo, v tretjem pa seminarje za nadgradnjo znanja.

Priložnosti za sistematično razvijanje socialno-čustvene pismenosti je več: razdelimo jih lahko na komunikacijo učiteljev z učenci (prva možnost za razvijanje je modelno učenje, učitelji predstavljajo vzor zrelega obnašanja, kakovostne komunikacije, topline, empatije), krepitev na ravni razreda in šole (usmerjanje učenca v samorefleksijo, delavnice, eksplicitno učenje) in izvajanje aktivnosti, ki temeljijo na empatiji in solidarnosti (tutorstvo, medgeneracijsko mreženje, dobrodelne akcije, vrstniška mediacija), je nanizala dr. Tanja Rupnik Vec.

Pri pouku jih lahko med drugim razvijajo s sodelovalnim in izkustvenim učenjem, poukom na prostem, terenskimi vajami, igrami vlog, interakcijskimi in socialnimi igrami ter pristopi za dialog, razpravo, refleksijo, kritično razmišljanje. Še posebej pomembne so stalne refleksije, prav tako se morajo učenci spraševati, kako se počutijo in kako so ravnali. Te cilje lahko zasledujejo z medpredmetnimi in kroskurikularnimi dejavnostmi, kot so ustvarjanje predstav in razstav, projekti, natečaji, tabori, poletne šole ter izmenjave s šolami.

Kako se razvojna naloga obnese v praksi?

Suzana Varga, diplomirana vzgojiteljica z Osnovne šole III Murska Sobota, kjer jo uresničujejo, je dejala, da so uspeli na kolektiv sistematično prenašati teoretične in praktične vsebine vseh štirih modulov (v trajanju 15 ur), tudi z delavnicami za krepitev timskega duha. V vseh razredih so izvajali delavnice, dodatno pa še v 6. in 7. razredih, kjer je bilo največ neželenega vedenja. Hkrati so se udeleževali sestankov šolske skupnosti in potrebe učencev javljali razrednikom, nalogo predstavili svetu šole in svetu staršev, vsebine VSUO pa so vnašali še v razširjeni program ter jih ponudili med interesnimi dejavnostmi, je nanizala. Izjemno koristen je bil

osebni načrt krepitve teh vsebin na ravni razreda: še danes mora vsak učitelj mesečno izpeljati vsaj eno dejavnost in v spletno učilnico napisati refleksijo.

Kot pomembna prelomnica za tamkajšnje učitelje se je izkazalo sodelovanje s timom zdrave šole, s katero so organizirali tehnični dan in predstavili priročnik **Zorenje skozi To sem jaz**.

V prvi triadi so pogosto uporabljali interaktivne igre NIJZ za krepitev življenjskih veščin, medtem ko so učencem druge in tretje triade pokazali povezavo do spletne svetovalnice *To sem jaz*.

V pol leta izvajanja programa so opazili, da so učitelji postali bolj dovzetni za potrebe učencev, bolj so bili pozorni na njihova močna in šibka področja ter na svojo verbalno in neverbalno komunikacijo. Več so se posvečali odpravljanju neželenega vedenja in medvrstniškega nasilja, izboljšali so sodelovanje s kolektivom. Učenci so bili bolj motivirani in so se naučili sprejemati naloge. Izboljšala se je razredna klima, povečala se je strpnost, okrepila se je medvrstniška pomoč, tudi učenci in učitelji so se bolj povezali, je povzela Suzana Varga.

Na svoji poti so se srečali z nekaterimi ovirami, med drugim z zahtevnim tempom izvajanja modulov. Pojavljala se je dilema, koliko dela prenesti na učitelje, da ti niso preobremenjeni, koliko teorije predelati in na kakšen način jo umestiti v pouk. Zadnjo prepreko so rešili z dvodnevним usposabljanjem za timsko delo za vse strokovne in tehnične delavce, kjer so se dogovorili, kaj želijo doseči z razvojno nalogo, ter naredili strategijo za šolo po triadah, aktivih in predmetih. V prihodnosti načrtujejo oplemenitev šolskega delovnega načrta s temi vsebinami, posebej pa se bodo posvetili moduloma *Občutljive oz. ranljive skupine otrok in mladostnikov* in *Sodelovanje s starši kot pomemben vidik varnega in spodbudnega učnega okolja*. Zadnje je, po prepričanju dr. Sonje Pečjak izjemnega pomena, zato je s starši treba delati z roko v roki.

Kot uspešen se je izkazal tudi že omenjeni projekt **To sem jaz**, ki je leta 2001 nastal pod okriljem NIJZ in je namenjen razvijanju socialnih in čustvenih veščin ter samopodobe. V delo Osnovne šole Ljubecna ga že 18 let vključuje profesorica angleškega jezika in zgodovine **Katja Medved**. Prav poučevanje angleščine ji omogoča, da se učencem lahko bolj približa, saj nas vse, predvsem pa mladostnike, obkroža vsepovsod: na spletu, v glasbi, literaturi in filmu. *»Zaradi tega lahko vključim poučevanje socialnih in čustvenih kompetenc, ne da bi učenci pri tem začutili, da jim na nek vsiljiv način nekaj kažem. S poslušanjem pesmi, gledanjem kratkih posnetkov v tujem jeziku z akademskega vidika vstopamo v predmet, hkrati pa razvijamo čustveno in socialno kompetentnost,«* je opisala. Njihovo vpeljevanje prav tako omogoča zgodovina, saj obravnava različne vsebine – vse od humanizma do razsvetljenstva.

S temi tematikami se je začela spoznavati, ko v razredu ni uspela vzpostaviti prave discipline. Ugotovila je, da pri mladih največ dosežejo učitelji s pozitivno samopodobo in da mora učitelj biti dober motivator in zgled. Zato je najprej treba razviti socialno-čustvene kompetence pri sebi, šele nato lahko vstopiš v razred in jih pokažeš otrokom.

Projekt so vodili dvonivojsko. Najprej so učencem predstavili spletno posvetovalnico, kjer lahko postavljajo vprašanja različnim strokovnjakom, denimo pediatrom, psihologom in ginekologom. Drugi nivo so predstavljale delavnice, ki pripomorejo k boljši samopodobi. Te so sprva izpeljali na dnevih dejavnosti v tednu otroka. V tem času je bilo težko izvesti kar deset

delavnic, zato so z učitelji predmetne stopnje izbrali, katere so potrebne v posameznem razredu. Vsebine so začeli obravnavati še pri razrednih urah in šolah v naravi, kjer se otroci lažje odprejo, saj učitelje vidijo v nekoliko drugačni luči. Analiza iz leta 2016 kaže, da sta učni uspeh in tudi klima boljša v razredu, kjer izvajajo delavnice, kot v tistem, kjer jih ne. Prav tako so si učenci, ki so bili vpeti v delavnice, bolj pomagali med seboj, je utemeljila Katja Medved.

Orodje, ki ji pri tem pomaga, je priročnik **10 korakov do boljše samopodobe: priročnik za učitelje za preventivno delo z razredom: delavnice za mladostnike** avtorice **Alenke Tacol**. *»Daje mi moč, da vem, kaj naj razvijam. Če razvijamo pozitivno samopodobo, po korakih vemo, kako bomo do tega prišli. Če pa se tega ne lotimo na pravi način, dobimo negativne učinke, lahko celo razvijamo narcisizem. Delavnice so res ciljno naravnane in jim učitelj lahko sledi, lahko pa jih prilagodi po svoje,«* je razložila.

V nadaljevanju predlagajo implementacijo programa *To sem jaz* v učne načrte in opolnomočenje učiteljev pri prepoznavanju stisk, saj so učenci postali pravi mojstri v njihovem prikrivanju. Pri tem bodo morali premagati izzive zadnjih dveh let, kot sta izgorelost učiteljev in njihova obremenjenost s storilnostjo. Pri razmisleku o tem, kdo so in kaj bodo, bo treba podpreti učence. Namesto vprašanja, kaj bom, ko bom velik, bi se morali vprašati, kdo bom, ko bom velik, je prepričana učiteljica. *»To ni proces, ki se v enem letu začne in konča. Učitelji jim moramo dati občutek varnosti, spoznanje, da ni nič narobe, če kdaj dobijo negativno oceno, če kdaj ne naredijo domače naloge, in da ni treba, da smo vsi odlični na vseh področjih. Postali smo preveč zahtevni. Učence je treba naučiti, da imajo svoja močna in šibka področja in da si je treba postaviti realne cilje. Otroke moramo umiriti; ko bodo umirjeni, bodo pravilno delovali,«* je predlagala.

Enega od projektov na tem področju je predstavila še dr. **Ana Kozina**, psihologinja in raziskovalka na Pedagoškem inštitutu. Mednarodni projekt **Hand in hand** bo potekal do leta 2024, in sicer na temeljih istoimenskega projekta med letoma 2017 in 2020. V njem so ugotovili, da najboljše rezultate dosežejo, če uporabijo pristop celotne šole oziroma če v svoja prizadevanja vključijo učitelje. Ti potrebujejo stalno podporo in spremljanje.

Tokrat pa se prednostno ukvarjajo s opolnomočenjem učiteljev za spoprijemanje s kariernimi izzivi prek podpore socialnim in čustvenim kompetencam ter sprejemanju različnosti. *»Ogromno je raziskav, kako zelo pomembne so te kompetence, a zdi se, da jih je več osredinjenih na učence, saj se smatra, da učitelj vstopa v razred v polni bojni opremi in že izdelan,«* je pokomentirala. Je pa znanstvenim dognanjem o socialnem in čustvenem učenju skupno, da prepoznavajo pozitivne učinke tako za učence kot za učitelje. Učenci imajo manj težav z vedenjem in čustvovanjem in so bolj uspešni. Učitelji boljše uravnavajo stres, se boljše počutijo in so bolj zadovoljni z delom. Namen projekta, v katerem je 11 partnerjev, je oblikovanje smernic za politiko in prakso na področju izobraževanja evropskih učiteljev.

»V prihodnosti si želimo intenzivno in dolgotrajno delati s šolami, da vidimo, koliko spremljanja je potrebnega, da lahko govorimo o nekih učinkih,« je napovedala dr. Ana Kozina. Osrednji del projekta bo potekal v šolskem letu 2022/23, ko bodo učiteljem 20 osnovnih šol namenili šest dni izobraževanj, nato pa jih bodo vsak mesec podpirali z izmenjavo izkušenj in pripravljanjem aktivnosti za v razred. Ne gre pozabiti, da so vsa gradiva, ki so in še bodo nastala v projektu, prosto dostopna vsem, je spomnila.

Kateri pa so dejavniki učitelja, povezani z učno uspešnostjo učencev? Po metaanalizi **Johna Hattieja**, ki nam kaže ključne in najmočnejše pokazatelje uspešnosti, so to: formativno spremljanje, kakovostne povratne informacije, jasnost učitelja, pripravljenost na poklicno učenje, vzpostavljanje in ohranjanje kakovostnih odnosov z učenci (odnos učitelj – učenec je napovednik učne uspešnosti učenca).

Da bi te okrepili, bi se morali lotiti korenitejših sprememb, na primer spremembe šolske kulture. Ta po **Janezu Bečaju** (2001) obsega sklop prevladujočih prepričanj in vrednot večine udeležencev, ki vpliva na njihovo vedenje. Pri tem nam lahko pomaga še čebulni model **Freda A. J. Korthagena**. Delovati je treba na globlji ravni ter se začeti pogovarjati, kakšna je vloga učiteljev, za kaj so poklicani, ali samo zato, da pomagajo do vsebinskih znanj ali še do česa drugega, kakšna je njihova vloga pri vzgoji. *»Pot spreminjanja naših prepričanj in vrednostnega sistema je zelo zavita. Odnose je treba razvijati s strategijami, ki nam preidejo v navado. Te stvari se počasneje spreminjajo, zato je pot verjetno kar dolga,«* je še ocenila dr. Sonja Pečjak.

Kako dolgo bomo potrebovali za spremembo kulture na naših vzgojno-izobraževalnih zavodih? Enoznačnega odgovora na to ni, jasno je le, da se to ne bo zgodilo čez noč. Dr. Sonja Pečjak je orisala, da se kultura začne spreminjati, ko vodstvo zazna potrebo ter skuša aktivirati strokovne in tehnične delavce šole. Tedaj je najprej treba ozavestiti, kakšna je njihova kultura – ne tista deklarirana, ampak kako živijo, kako se odzivajo, kakšne so njihove težave. Takrat velja vstopiti v projekt, ki skuša uveljaviti te razmisleke. *»Vanj ne smemo vstopiti zato, da naredimo kljukico, ampak da se česa naučimo in implementiramo nekaj, kar se nam zdi smiselno, v življenje šole. To pomeni, da je treba to stalno spremljati, dajati veter v jadra na šolah. Sistemske mehanizme moramo prenastaviti tako, da ne vrednotimo šol po številu vključitev v projekte, ampak po učinkovitosti njihovega spravljanja v življenje. Treba je dati prostor in čas učiteljem, da to lahko počnejo,«* je pripomnila. Dr. Ana Kozina pa je poudarila, da je bilo slišati dobre projektne zgodbe, vendar jih je za zdaj še premalo. *»Potrebujemo sistemsko podporo, sistemske ukrepe, da bo to povsod,«* je pozvala.